

PARALELNÍ POLIS

Václav Benda

Především si myslím, že problém jak a co dál - včetně rozpaků, depresí a konfliktů, které vyvolává - byl v plném rozsahu nastolen již úvodním prohlášením. Chci tím mimo jiné říci, že všechny peripetie uplynulých 16 měsíců, ať již se týkají vnějších vazeb, či chování jednotlivců, skupin a proudů „uvnitř“ Charty, přispěly k naší dnešní nejistotě (až na její načasování jen poměrně okrajově: hned se pokusím vysvětlit, v čem vidím zásadní příčinu této nejistoty.

Charta 77 zaznamenala alespoň dva pozoruhodné úspěchy: zahrnula neuvěřitelně širokou škálu politických názorů i občanských mentalit a dokázala v podstatě zůstat na půdě legality. Za tyto výsledky zaplatila tím, že se od počátku ocitla do značné míry v schizofrenní situaci. Na jedné straně se zřejmě všichni — přes hluboké rozdíly v zásadnosti kritiky a přes jiné hlubší rozdíly v představách o možné nápravě - shodneme na velmi pochmurném hodnocení systému a fungování současné politické moci. Na straně druhé jednáme tak, jako bychom nenahlíželi, že tvrzení politické moci o jejích dobrých úmyslech a zákonná ustanovení, jimiž zdánlivě omezuje svou totalitu, jsou pouhou propagandistickou zástěrkou. Takové „vzetí za slovo“ je samo o sobě velmi důvtipným manévrem. Nicméně - při všemu respektu k důvtipu - nemůže takový přístup dosáhnout mobilizujícího účinku a ubránit se lži, nedokáže-li přemostit propast mezi oběma výše zmíněnými polohami.

Charta 77 dokázala tuto rozpolcenost dočasně - byť velmi efektivně - zlikvidovat krajním zdůrazněním etických aspektů a preferencí mravního postoje vůči politickému. Toto počáteční řešení selhalo a dnes se před námi původní dilema otevírá o to tíživěji. Důvody selhání jsou zhruba následující:

1. Smrt profesora Patočky, který byl bezesporu spiritus movens tohoto řešení.

2. Zmoudření politické moci, která konečně nahlédla, že svou zběsilou kampaní dokázala přeměnit politický problém na problém morální a že tím bezděky přijala naše zbraně. Od této chvíle panuje okolo Charty *silentium* a moc se omezuje na rdoušení v temnotách (oficiální termín zní „ořezávání okrajů“).

3. Mravní postoj byl postulován abstraktně, bez vytyčení nějaké pozitivní náplně a směru působení. Abstraktní mravní postoj je však jen gestem, které sice může být maximálně účinné, jehož působení je však limitováno několika týdny nebo měsíci. Na doklad svého tvrzení mohu uvést jev, s nímž jste se asi setkali a který je dosti běžný mezi signatáři Charty, přechod od téměř extatického pocitu osvobození, způsobeného podpisem, k postupné deziluzi a hluboké skepsi.

Nepodceňuji konkrétní příspěví prvních dvou důvodů, nicméně za rozhodující a sám o sobě postačitelny pokládám důvod třetí. A na této diagnóze zakládám svůj návrh strategie, která by nás měla postupně vyvést z dnešní slepé uličky.

Tuto strategii jsem se pokusil shrnout do dvou hesel, která vzápětí rozvedu a okomentuji: I nadále vycházet z *mravního závazku a poslání* jako jednotícího momentu a zdroje dynamiky. Dát této dynamice pole působení a i určitou pozitivní perspektivu ve *vytváření paralelní polis*.

I. Morální oprávnění a závazek občana podílet se na nápravě věcí obecných (tj. politických v nejširším slova smyslu) je mimo vší pochybu. Charta z tohoto zdroje od samého počátku odvozovala svůj veřejný mandát a jako společné východisko to znamenalo překonání výše zmíněné dvojznačnosti a bylo to zárukou jednoty, tolerantní spolupráce a do jisté míry i vytrvalosti. Nevidím žádnou jinou formuli, která by mohla úspěšně suplovat všechny tyto funkce, navíc je tato morální poloha v očích veřejnosti i v očích většiny signatářů tak úzce spjata s Chartou, že by si jakákoli jiná formule mohla jen stěží legitimně nárokovat kontinuitu. Neptám se tedy, *zda* vycházet z mravního aspektu, nýbrž *jak* jej znovu učinit burcujícím a mobilizujícím a zajistit jeho trvalé působení, to jest *jaké* konkrétní úsilí či „pozitivní program“ z něj může v budoucnu čerpat svou energii.

Pochopil-li jsem správně, co se skrývá pod nálepkami „radikální“ a „retardační“ koncepce, nemohu ani jednu z nich pokládat za perspektivní odpověď na uvedené otázky. Občan jistě může shledávat mravní

závazek v tom, že vstoupí do konfliktu se špatnou politickou mocí a usiluje o její zničení. Nicméně za daných okolností je tento závazek natolik sebevražedný, že si v žádném rozumném etickém systému nemůže činit nárok na veřejné uznání. Obdobně se může občan cítit mravně zavázán k tomu, aby realisticky zhodnotil situaci a pokoušel se cestou kompromisů a reforem o dosažení alespoň částečné nápravy. Nicméně při etických parametrech současné politické moci nesmí takové jednání spoléhat na to, že jeho mravní motivy budou všeobecně nahlédnuty a že by mohlo působit jako morální apel.

II. Pokouším se navrhnout třetí cestu k nápravě poměrů v obci. Většina struktur, vážících se tak či onak k životu obce (tj. životu politickému) funguje buď zcela nedostatečně, nebo dokonce škodlivě. Navrhují proto, abychom se spojili v úsilí o postupné vytvoření paralelních struktur, schopných alespoň v omezené míře suplovat chybějící obecně prospěšné a nezbytné funkce tam, kde to jde, je třeba využít i existujících struktur a „humanizovat“ je.

Tento plán do jisté míry splňuje požadavky „reformistů“ i „radikálů“. Nevede nutně k přímému konfliktu s politickou mocí, přitom však není zatížen iluzemi o východisku z daného stavu pomocí „kosmetických úprav“. Klíčovou otázkou životaschopnosti systému přitom ponechám otevřenu: jisté je, že jeho i jen částečný úspěch by vystavil oficiální struktury tlaku, pod nímž by se nutně buď rozložily, nebo užitečně zrestaurovaly (podle toho, přijmeme-li diagnózu radikálů nebo reformistů).

Tento plán je patrně pro obě křídla nepřijatelný jako „osvětářský“ a politicky naivní. Jenomže jsme všichni spolu v Chartě, která je nepopíratelně politicky naivním počinem - jako každý pokus odvodit politiku z mravního východiska. Ostatně můj návrh bezprostředně vychází z dosavadní podoby Charty 77, která za svůj vznik vděčí obraně paralelní struktury (druhé kultury) a která se do značné míry věnuje „humanizující“ reinterpretaci existující oficiální struktury (systému zákonodárství). A na adresu oficiálních politiků bych rád podotkl, že koneckonců oni přivedli obec do jejího současného postavení: bylo by proto slušné, aby zrevidovali buď své politické přesvědčení, nebo svůj názor na to, co je a co není politicky naivní - *tertium non datur*.

Tento plán je možná nad naše síly, nicméně je realistický v tom smyslu, že se opírá o praxi ověřené skutečnosti. Uvedu dva nejmarkantnější a přitom zcela protichůdné příklady. Paralelní kulturní struktura je dnes nepopíratelným a výrazně kladným faktorem a v některých sfé-
rách (v literatuře, ale i do jisté míry i v populární hudbě a výtvarném umění) zcela dominuje nad neživotnými oficiálními strukturami. Stejně nepopíratelným (a záporným, byť funkčnějším a lidštějším) faktorem je paralelní ekonomika, založená na systému okrádání, korupce a protekce, která pod lesklým povrchem oficiální ekonomiky fakticky obhospo-
daňuje většinu nejen spotřebitelských, ale i průmyslově obchodních vztahů.

A nyní tedy v (náhodně seřazených) heslech konkrétního mého plánu:

a) Tento bod je vlastně preambulí ke všem dalším. Náš právní systém je fakticky jeden z nejhorších na světě, protože je koncipován výhradně k propagandistickým účelům a tudíž neobyčejně vágně a bez jakýchkoli garancí. Náš právní systém současně připouští velmi liberální interpretaci, protože je koncipován výhradně k propagandistickým účelům a tudíž neobyčejně vágně. Této diskrepance je nutno systematicky využívat (a je třeba připravit se na to, že může být kdykoli použita proti nám). Přechod od totalitního k liberálnímu systému, tj. v této sféře přechod od zásady „je zakázáno vše, co není výslovně povoleno“ k zásadě „je dovoleno vše, co není výslovně zakázáno“, lze vynucovat jedině metodou stálého ověřování míry dovoleného s energickým obsa-
zováním jednou získaných pozic.

b) Druhá kultura je zatím nejrozvinutější a nejdynamičtější paralelní strukturou. Měla by být použita jako model pro jiné sféry a současně je nutno všemi prostředky podporovat její rozvoj, zvláště v dosud zanedbaných oblastech (literární kritika a kulturní publicistika vůbec, divadlo, film).

c) Paralelní struktura školství a vědeckého života má již určitou tradici, v posledních dvou letech však spíše stagnuje. Organizaci paralelního školství pokládám za úkol eminentní důležitosti, a to jak z osobních (jestliže příslušníci StB znají jménem mé 1 - 9 let staré děti, nemohu si dělat přílišné iluze o jejich oficiálních studijních možnostech), tak z obecných důvodů (underground, který je daleko nejpočetnější složkou v Chartě, se dokázal zpolitizovat a překonat své sektářství,

nicméně trvalost takového výsledku je zřejmě podmíněna našimi možnostmi „osvětářského“ působení v těchto kruzích). Domnívám se, že právě v této sféře je namístě určitá velkorysost a „maximalistický“ program.

d) Ve svém počátečním období dokázala Charta vytvořit paralelní informační systém, který byl funkční a pohotový a zahrnoval přinejmenším několik desítek tisíc osob. Postupnou degenerací tohoto systému (bohužel probíhající s větší rychlostí, než jaká je zdůvodnitelná opadnutím původní senzace) pokládám zajeden z největších neúspěchů a nejkrizovějších příznaků dosavadního působení Charty.

Lze odhadnout, že se závažnějšími materiály Charty 77 se přímým vnitřním šířením (tj. nepočítáme-li monitorování z cizího rozhlasu) v počátečním období seznamovalo několik desítek až set (v případě úvodního prohlášení) tisíc osob. V poslední době poklesl tento počet na stovky, v nejlepším případě tisíce občanů.

Klíčový význam bude mít samozřejmě obsah a podoba předávané informace, o tom a také o otázkách zahraniční publicity pojednám v jiných bodech. Zde jen několik technických zásad, jejichž dodržování by podle mého názoru mohlo přispět k nápravě:

Šíření informací se musí věnovat větší pozornost a práce na tomto úkolu by měla být stejně respektována jako vlastní příprava materiálů. Každý, kdo si dnes stěžuje na nedostatečnou informovanost, by se měl automaticky cítit zavázán efektivně šířit získané informace.

Informační síť musí být využívána rovnoměrně. Příliš dlouhé odmlky jsou ještě nebezpečnější než přetěžování, neboť vedou ke ztrátě zájmu a k rozpadu zaběhaných spojení.

Zvláště poblíž zdroje je nutno dodržovat zásadu, že efekt je důležitější než společenská zdvořilost, a přidělovat informaci přednostně na místa, z nichž je zaručeno další její šíření. Raději ať je někdo „prominentní“ informován až z druhé ruky, než aby šíření informace uvízlo a zůstalo omezeno na úzký okruh lidí.

Je naléhavě nutné zlepšit tok informací k mimopražským skupinám. Ještě naléhavější však je, aby si tyto skupiny zabezpečily vzájemná propojení a vytvořily autonomní informační systémy. I zde platí, že pro vyhodnocení adresáta informace je nejdůležitější otázka, zda umí psát na stroji.

Perspektivně se nevyhneme využití efektivnějších rozmnožovacích prostředků, než je psací stroj. Je třeba jednak neprodleně vypracovat solidní právní rozbor této problematiky, jednak zkoumat možnosti materiálního zabezpečení u nepochybně legálních, ale nákladných technik (xerox, fotokopie).

e) Nedokáží domyslet širší úkolů, před než můžeme být v budoucnu postaveni na poli paralelní ekonomiky; momentální možnosti nejsou sice velké, jejich využití je však krajně naléhavé. Politická moc pokládá tuto oblast za rozhodující prostředek pro svévolné ovládnutí občanů a současně ji co nejpřísněji reglementuje. Je proto nutno opírat se o účetnictví krajní důvěry (každé jiné překračuje pole legality) a široce rozvinout charitativní a podpůrné působení; vlastní společenství by mělo být založeno na systému vzájemného ručení nejen morálního, ale i materiálního. Politická moc zřejmě chce zlomit iniciativu Charty 77 především tím, že její účastníky vystaví nesnesitelnému ekonomickému tlaku (přičemž současně vede propagandistickou kampaň o jejich rozmařilém a zahálčivém životě). Dokazovat morálnost a nezištnost svých úmyslů okázalým přehlížením materiálního faktoru je za těchto okolností stejně naivní a nebezpečné, jako když někdo pokládá za nutné obšírně informovat Státní bezpečnost o svém životě, protože jej pokládá za počestný a legální (v obou případech se nejen vydává na milost a nemilost protivníkovi, ale současně akceptuje jeho falešný a uzurpovaný mravní nárok). Je naopak třeba čelit tomuto tlaku důsledným využíváním a dokonce vyžadováním mezinárodní solidarity: počínaje podporami jednotlivců a organizacemi a konče mnohem perspektivnější formou kulturní i vědecké spolupráce, zajišťující relativní nezávislost na oficiálních ekonomických strukturách (honoráře za umělecká díla a odborné publikace, stipendia aj.).

f) Je nutno vytvářet půdu pro vznik paralelních politických (v užším slova smyslu) struktur a napomáhat jejich rozvoji. Tento bod zahrnuje širokou škálu úkolů od výchovy k občanskému vědomí a odpovědnosti přes vytváření podmínek pro politickou diskusi a formulaci teoretických názorů až po podporu konkrétních politických proudů a seskupení.

V oblasti paralelní zahraniční politiky vychází můj návrh z premisy, že internacionalizace jakéhokoli problému možná neprospěje, ale rozhodně neuškodí. Některé zde navrhované paralelní struktury (např.

školství, ekonomika) nemohou alespoň v počátcích fungovat bez účinné zahraniční podpory. Zahraniční publicita našeho úsilí je jeho rozhodujícím garantem před svévolí politické moci a pro většinu občanů je i hlavním zdrojem informací (cizí rozhlas a televize). Nicméně důležitá je vzájemná spolupráce příbuzných proudů ve státech východního bloku - v minulých desetiletích snad každý národ východního bloku těžce zaplatil za nedostatek takové koordinace. Publicita našeho počínání je momentálně nepatrná a naše spolupráce s paralelními hnutími uvnitř bloku byla vždy žalostně nedostatečná. Je nutno okamžitě vytvořit tým, který by přezkoumal příčiny tohoto stavu a navrhl konkrétní prostředky k nápravě.

Jistě jsem zde opominul mnohé paralelní struktury, které by přicházely v úvahu se stejnou naléhavostí. Jednotlivé paralelní struktury budou také s Chartou 77 spjaty v různé míře (svůj názor na to se pokouším vyjádřit i obšírností jednotlivých bodů), některé budou její integrální součástí, vůči jiným bude vystupovat jako porodní bába a kojná, a konečně dalším poskytne především záruku legality. Takto vytvářené paralelní struktury budou jistě rámeč Charty v různých oblastech přesahovat a dříve či později musí nabýt autonomní existence: nejen proto, že se do Charty v její dosavadní podobě a poslání „nevejdou“, ale hlavně proto, že v opačném případě bychom nebudovali paralelní polis, nýbrž ghetto. Přesto by se Charta rozhodně neměla nějak zásadně oddělovat od těchto iniciativ a ohraničovat se vůči nim: takovým krokem by se z polohy občanské iniciativy přenesla do role pouhého pozorovatele a zbavila by se tak větší části svého mravního náboje. Do budoucna je třeba počítat s tím, že se spíše dohodneme na společném východisku našeho úsilí než na jeho vnějších mezích. Koneckonců Charta jako občanská iniciativa nutně spojitě *přechází* do iniciativy dalších a při povaze volného sdružení ani nemá k dispozici prostředky, jimiž by mohla nějak direktivně vymezit své hranice. V tomto ohledu Charta byla, je a bude založena pouze na - vždy znovu obnovované - důvěře, že jednotlivé skupiny signatářů se ve vzájemné odpovědnosti a pochopení vyvarují počinů, které by byly pro další skupiny zásadně nepřijatelné nebo jinak narušovaly původní jednotu a sounáležitost.

Nicméně Charta 77 musí pochopitelně i nadále plnit svůj nejvlastnější (kromě problematiky „legislativní“, kterou uvádím v bodě a) úkol: sledovat případy závažného porušování lidských práv, upozorňovat na ně a přinášet podněty k nápravě. To znamená především pokračovat ve vytváření zásadních dokumentů. Věcné dokumenty by se měly objevovat v nanejvýš dvouměsíčních intervalech, jinak se naruší kontinuita. Je třeba podstatně rozšířit okruh signatářů a nesignatářů, kteří se budou aktivně podílet na přípravě a vytváření dokumentů - v tomto ohledu velice vítám návrh na veřejné vyhlášení zpracovávaných témat a týmů, odpovědných za redakci. Na druhé straně se do způsobu zpracování dané problematiky (a tento aspekt se bude projevovat tím silněji, čím bude vymezená oblast specifitější) i do navrhovaných řešení nutně promítnou osobní názory a postoje autorů, pochopitelně odlišné od jiných názorů a postojů. Je v zájmu nás všech se s tímto faktem raději smířit, než z falešné snahy o objektivitu a toleranci (viz mou polemickou glosu výše) produkovat dokumenty, které by se svou dvojjakostí a vyprázdněností podobaly diplomatickým protokolům.

Dále přecházím k požadavkům, které již do jisté míry souvisejí s mým plánem. Myslím si, že dokumenty by neměly být adresovány jen úřadům, ale také a dokonce především všem našim spoluobčanům. To na ně klade určité nároky: měly by se zabývat skutečně všeobecně palčivými problémy, neměly by být nepřiměřeně dlouhé (jinak se k většině adresátů nedostanou - přiměřenost ovšem závisí na závažnosti tématu) a měly by být dostatečně sdělné i pro laickou veřejnost (tj. měly by se vyhýbat právníckému nebo jinému odbornickému žargonu). Jestliže chceme všeobecný pocit marnosti a bezvýchodnosti odstraňovat a ne k němu přispívat, nesmíme myslím přehlédnout dosavadní pochybné výsledky pokusu o dialog s politickou mocí a musíme se z nich poučit. To znamená jít ještě dále; nic nám nebrání, abychom kromě nebo dokonce namísto návrhů na institucionální nápravu nepředkládali ve svých dokumentech i podněty k „paralelním“ občanským aktivitám, umožňujícím zlepšení daného stavu. Jestliže zpracování dokumentů přestane být cílem a bude pokládáno pouze za součást trvalejšího úsilí o zkoumání příčin neblahého stavu a o prosazování jeho nápravy, pak Chartě 77 rozhodně nehrozí nebezpečí, že zplání a stane se pouhým výrobkem „šustivých papírů“. Takový přístup, při němž by dokumen-

tační činnost splývala s odkrýváním nejrůznějších možností nápravy a s podněcováním k jejich využití, by současně představoval nejpřirozenější přechod ke zde předloženému plánu budování paralelní polis.

17. května 1978

Ed. pozn.: V samizdatu koloval tento text, později zahrnutý do sborníku *O svobodě a moci*, také pod nadpisem „Pro mluvčí a signatáře Charty 77“. Text otiskujeme celý s výjimkou poznámky k otázce dnes už okrajové.